

Mišo Jezernik

NEKAJ DETERMINANT AKTIVNE POLITIČNE PARTICIPACIJE PRI NAS

Predmet pričujočega spisa je delna analiza determinant, ki določajo aktivno politično-samoupravno participacijo pri nas, in s tem deloma tudi razloge apatije, ki postaja temeljna značilnost našega sedanjega političnega trenutka. Glede na obseg spisa je razumljivo, da so bile obravnavane le nekatere variable, tj. spol, starost, kvalifikacija, izobrazba, formalna politična opredeljenost in stališča, ki zadevajo egalitarizem. Študija je po svoji naravi deskriptivna in manj kot bi bilo želeli ekplanatorna.

The object of the present contribution is the analysis of determinants which influence the degree of active political and/or self-managerial participation in Slovenia, and with it, partially as well the analysis of apathy which is becoming the fundamental characteristics of our present political situation. Because of the space available it is self-evident that only certain variables were taken in account: sex, age, education, occupational qualification, formal political affiliation and attitudes concerning egalitarianism. The study is by its nature descriptive and less – as it would be desirable – explanatory.

politična participacija, egalitarizem, samoupravljanje

I.

V uvodu referata STRUCTURAL DETERMINANTS OF POLITICAL PARTICIPATION IN YUGOSLAVIA, s katerim sem se predstavil Drugi mednarodni konferenci o participaciji, delavski kontroli in samoupravljanju (Second International Conference on Participation, Workers Control and Self-management, Paris, 1977), sem najprej reagiral na polemične ugotovitve, ki jih je bil izrekel M.J. Broekmeyer, sicer korekten spremljevalec razvoja samoupravljanja v Jugoslaviji, ko se je kritično lotil našega takratnega političnega trenutka. (Self-management in Yugoslavia, ANNALS, SSPS, 431, May 1977). Vprašljivost nekaterih ocen je namreč ponudila izhodišča za analizo in interpretacijo podatkov, ki so mi bili ravno takrat na voljo.

Podatki, ki so bili kasneje zbrani, prepričljivo kažejo, da se situacija od takrat ni bistveno spremenila, še več, da gre celo za kontinuirani trend z negativnim predznakom. Zato menim, da so razmišljanja, ki sem jih takrat ekspliciral, še zmeraj aktualna in da se o njih splača zategadelj še enkrat in bolj pazljivo razmisliti. – Broekmeyer je med drugim zapisal:

»... čeprav smemo postaviti, da še zdaleč niso bile realizirane dolgoročne intencije in pretenzije samoupravljanja – razkorak med stvarnostjo in proklamiranimi cilji celo raste – je treba samoupravljanje v Jugoslaviji kljub temu soditi predvsem po doseženem, in nekateri dosežki so prav impresivni... Na prvem mestu gre omeniti, da samoupravljanje očitno zadovoljuje nekatere fundamentalne človeške potrebe. Ljudje našega časa želijo biti že v začetnih fazah dogajanja informirani o spremembah, ki jih bodo verjetno na ta ali oni način oplazile, in o implementaciji odločitev, ki so za njih vitalnega pomena... Drugič, samoupravljanje je uveljavilo nove promocijske mehanizme socialne mobilnosti, ki so še posebej pomembni za dežele v razvoju. Tretjič, samoupravljanje je posredovalo množici delavcev vsaj rudimentarno znanje o strukturi podjetja, o ekonomiji in družbi nasploh. Četrto, v obdobju razvijanja samoupravnih produkcijskih odnosov so bila industrializirana obsežna območja Jugoslavije. Prehod iz agrarne v semi-industrijsko družbo se je odvijal brez preresnih krčev. Jugoslaviji je celo uspelo izpeljati ta prehod manj boleče kot katerikoli drugi Zahodno ali Vzhodnoevropski deželi. In nazadnje, samoupravni ustroj je po sebi ponudil instrument, s katerim bi bilo možno do kraja dognati začetni proces demokratizacije. Zato smo skoraj vsi do nedavnega verjeli, da se bo ekonomska demokracija avtomatično iztekla v politični. Toda prav v tem se je večina opazovalcev – vključno jaz sam – motila, kar so pokazali dogodki zadnjih nekaj let...«.

Broekmeyer je kratkotalo podčrtal, da se je v Jugoslaviji – kljub »impresivnim dosežkom« in dejstvu, »da samoupravljanje očitno zadovoljuje nekatere fundamentalne človekove potrebe« – poglobilo navzkrižje med realiteto in deklaracijami. Ali, bolj ostro povedano: samoupravljanje ni kot proces demokratizacije le stagniralo, marveč celo regrediralo v že presežena stanja. Kakorkoli, čeprav se ni moč povsem strinjati z nekaterimi ugotovitvami – simplificirane so tako v pozitivnem kot negativnem pomenu – je treba vseeno priznati, da ni bil Broekmeyer daleč od resnice, saj so jo izsledki analiz, ki so se ukvarjale z vprašanji dinamike razvoja jugoslovanskega samoupravnega sistema po letu 1977, dodatno potrdili. (V mislih imam predvsem podatke longitudinalnih raziskav »Slovensko javno mnenje« (SJM) – Raziskovalni inštitut Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze E.K. V Ljubljani – in z njimi v zvezi še posebej prispevek Jožeta Goričarja letošnjemu zveznemu sociološkemu srečanju v Portorožu: Integracijski in dezintegracijski procesi v jugoslovanski družbi. Referat »O nekaterih dezintegracijskih pojavih v naši družbi« pomeni tedaj neposredni povod, da sem se spravil k ponovnemu razmišljanju oziroma, da sem se lotil pisanja pričujočega spisa. Pri tem se opravičujem J. Goričarju, nestorju slovenske sociologije, če sem morda kje napak razumel njegove misli, saj bi jih bilo najbrž možno brati tudi drugače. Vendar, da bo miza čista, z njegovimi formulacijami – v primeru, da sem udaril mimo – nisem želel manipulirati in njegovo ime po nemarnem izrabiti. To je pa tudi to, kar v resnici šteje.)

In zdaj se povrnimo k Broekmeyerju, ki me je vzpodbudil k pisanju pariškega referata. Najprej vemo, sem poudaril takrat, da so se v politični zgodovini deklaracije kaj redko ujemale z realnimi posledicami implementacije. Zato ne poznamo po eni plati niti enega politično-ekonomskega sistema, ki bi se dosledno in do kraja aktualiziral v smislu svojih konceptualnih premis, in po drugi, aktualizacija je praviloma pomenila meandrični proces, v katerem sta bila ponavadi modificirana tako smisel deklaracij kot interpretacija ciljev, zlasti kratko in srednjeročnih objektivov »taktičnih« operacij. Torej ni neglede na konkretne jugoslovanske razmere, ki imajo svoje specifične kulturno-historične, ekonomske in politične korenine, razlika med »de iure« modelom sistema, ki ga opredeljujejo deklaracije in ki v principu formalno determinira relacije subsystemov do sistema kot relacije med subsystemi, in »de facto« stanjem, ki se odraža v dejanskem ali neformalnem obnašanju, je zmeraj obstajala in bo potemtakem tudi v prihodnje. Vprašanje je le »degree of magnitude«. Zategadelj dajmo času čas, kar pa seveda ne pomeni, da je treba čakati v nedogled.

Potem, sem nadaljeval, tudi ostale ugotovitve zdržijo le na pol filter ostrega sita. Ko teče npr. beseda o promocijskih mehanizmih socialne mobilnosti, se moramo tudi vprašati, ali jih je res v celoti generiralo samoupravljanje kot specifikum jugoslovanskega socialističnega sistema? Najbrž gre precej pripisati kar golemu procesu akcelerirane industrializacije, ki eo ipso odpira sveže promocijske kanale in na ta način ter neglede na prirodo sistema širi opcije vertikalne socialne mobilnosti. Ko pa govorimo o delovanju promocijskih mehanizmov, ne smemo spregledati vloge Partije kot vrhovnega arbitra vsega dogajanja. In ker je njen ultima ratio katerekoli promocije politična reliabilnost in ne funkcionalna adekvatnost, je tudi umestno domnevati, da imamo opraviti z negativno selekcijo, kar pomeni, da ne moremo govoriti o vertikalni socialni mobilnosti nasploh, marveč le o določenem tipu mobilnosti. Dalje, res je, da je samoupravljanje posredovalo veliki množici delavcev vsaj rudimentarno znanje, tj. osnovne pojme o strukturi podjetja, ekonomiji in družbi nasploh, toda še zmeraj ostaja odprto: so bili oziroma so ti osnovni pojmi povsem relevantni, se pravi, zmorejo delavci z njihovo pomočjo dejansko dogledati bistvo dogajanja, ali pa so zastavljeni tako, da se jim resnica izmuzne? Dalje, prav tako drži, da so bila v obdobju razvijanja samoupravnih proizvodnih odnosov industrializirana obsežna območja Jugoslavije. Res pa je tudi, da je bil velik del objektov te industrializacije nepremišljen. Srečujemo se s serijo tim. političnih investicij, ki prinašajo več škode kot koristi. Dalje, prav tako ne gre oporekati, da je bil v Jugoslaviji proces deagrarizacije manj boleč kot je bil v marsikateri drugi deželi. Res pa je tudi, da ni uspelo Jugoslaviji v taistem obdobju konsolidirati njenega kmetijstva in da ga ji (kot vse kaže, iz istih doktrinarnih razlogov) še nekaj časa ne bo. Dalje tudi termin »politična demokracija« je bil izpostavljen brez potrebnih kvalifikacij. Zato ne vemo, ali je imel Broekmeyer v mislih kot kriterij razsojanja model demokracije reprezentativnega tipa, do katere je bil sam v preteklosti hudo kritičen, pa čeprav je relativno uspešno delovala kot multi-partijski sistem v deželah Zahodne Evrope – a ni delovala niti za šalo niti zares niti učinkovito in še manj uspešno v deželah Latinske Amerike, Afrike in Azije – ali pa je imel pred očmi idejo modela tim. participativne demokracije, ki se je porodila v glavah mlade in razmišljajoče evropsko-ameriške levice deloma kot odziv na jugoslovanski izziv, deloma kot reakcija na totalitarizem »realnega socializma«, tj. na policijski režim, ki samega sebe legitimizira z ideologijo o zgodovinski nuji hegemonije ene same politične stranke, in deloma kot revolt zoper hipokrizijo političnih strank v državljanskih družbah, ki zmorejo skoraj neopazno žonglirati s čustvi in mnenji svojih volivcev. Kakorkoli – bodisi da je uporabil kot kriterij prvi model bodisi drugi – podoba, ki mu je razkrila tako nastavljena optika, je morala biti sfižena. Žarišču se je izmaknila temeljna karakteristika jugoslovanskega političnega sistema, ki je v bistvu hibriden, tako rekoč bastard, ki ga opredeljujejo določeni elementi, ki so značilni za politični ustroj »realnega socializma« (interesi partijske nomenklature, ki bi naj bili identični z »zgodovinskimi interesi« delavskega razreda) in nekatere programske razsežnosti, ki jih izpričuje politična filozofija protagonistov »participativne demokracije«, tj. soodločanje baze.

Zato tudi ostaja jugoslovanska politična elita na spolzkih tleh, brž ko se poskuša radikalno diferencirati od vzhodnoevropskega totalitarizma. Zdrsne ji in začne se sprenevedati. [V ta kontekst sodijo med drugim tudi didaktični ekskurzi ali opozorilne lekcije jugoslovanske politbirokratije v obrambo »konkretne svobode«, katere garant in čuvaj naj bi bila ona sama, nasproti »abstraktni svobodi«, za katero bi se naj zavzemali intelektualci, anarho-liberalci, deklasiranci etc., etc., skratka »razredni sovražniki«. Pri tem kajpak pozablja, da gre v drugem primeru za operacionalizacijo svobode (Liberté, Freiheit, Freedom), kot jo je razumela Evropa po francoski revoluciji. Za svobodščine (Privilèges, Freiheiten, Liberties) te-

daj, ki so definirane z normativnimi akti ali s pozitivno zakonodajo, ki natančno določa kaj ni dovoljeno in ne – kaj je. Ali z drugimi besedami, gre za osnovne človeške pravice (svoboda govora, pisanje, združevanje, zborovanja itn.), ki jih je že uresničila državljanska družba in ki so jih zničili – kljub nabuhli retoriki o nasprotnem – prav »socialistični« režimi Vzhodne Evrope, Azije in Latinske Amerike.].

In nazadnje, sem sklenil, vprašljiva se mi zdi tudi misel, da »...samoupravljanje zadovoljuje nekatere temeljne človeške potrebe...«. Sodobna psihologija, denimo Maslow, nas namreč uči, da obstaja hierarhija potreb. Na dnu lestvice so nižje ali temeljne potrebe, tj. fiziološke potrebe in potreba po varnosti, in šele ko so te zadovoljene, se aktivirajo po vrstnem redu višje potrebe, tj. socialne, psihične in nazadnje, kot najvišja potreba po samouresničevanju, skratka potrebe človeka qua človeka. V družbi, ki je kronično sita, v kateri praktično nihče ne spi pod grmom in ni treba nikomur zaradi akutnega pomanjkanja oblačil zmrzovati, in ki je vrh vsega relativno permisivna, bi bilo bržkone nesmiselno razpravljati o deprivaciji v zvezi s fiziološkimi oziroma temeljnimi potrebami. Stvar se pa zaplete, brž ko prenehamo govoriti o fizioloških ali temeljnih potrebah posebej in se lotimo materialnih potreb nasploh. Za slednje pa velja znana ugotovitev, ki izvira iz prirode stvari same: luksus od včeraj postane slej ko prej nuja od danes, kar pomeni, da se z vzponom življenjske ravni dvigajo tudi njeni standardi. Tako postajajo določene kvalitete stanovanja in bivalnega okolja, obleka, ki je ukrojena v soglasju z modnimi muhami, potovanja v tujino, avto itn., skratka stvari, o katerih ni včeraj večina niti sanjala, realne potrebe. Realne v smislu, da se počutimo diskriminirani, če jih ne moremo zadovoljiti. (Tu je tudi iskati izvore tragedije »malega človeka« – tragedy of the commoner – ki mu nikoli ne uspe doživeti luksusa, tj. privilegija manjšine, o katerem je sanjal, saj postane, ko mu je dosegljiv, »privilegij« večine. Kot takšen pa seveda ipso facto zgubi svoj statusni in prestižni blišč).

Se bolj zamotana je zadeva z višjimi potrebami, saj bi bilo več kot naivno trditi, da že ostajajo v naših proizvodnih organizacijah, ustanovah, soseskah in krajevnih skupnostih interpersonalni ali sosedski odnosi, ki bi dejansko omogočali zadovoljevanje aktiviranih socialnih in psihičnih potreb. Raje nasprotno, razmere so iz neva v dan slabše. To potrjujejo podatki, ki razkrivajo obseg in globino tim. socialne patologije (alkoholizem, droge, vandalizem, kriminal, nasilje itn.). Višje ali eksistencialne potrebe, katerih zadovoljevanje šele konstituira človeka kot človeka, ostajajo potemtakem nezadovoljene, kar vodi v regresijo ravni aspiracij. Zato menim, da ni prečrnogleda interpretacija, ki jo je izvlekel J. Goričar iz podatkov SJM, da narašča med delavci mezdna miselnost in da se delovna inteligenca umika v privatizacijo. Sicer pa kaj drugega tudi ni bilo pričakovati. Rapidno padanje življenjske ravni, ki je potisnilo bazo družbene piramide v vegetiranje življenjskega minimuma, in vse bolj zagnano in neodgovorno administriranje očitno inkompetentne birokracije, ki nezadržno sprevrča samoupravljanje v farso, sta pač storila svoje. Neposredni proizvajalec se bori za svoj »imeti« oziroma »obdržati«, inteligenca, ki ji postaja njena nemoč vedno bolj prezentna, pa za svojo »splendid isolation«.

II.

Toda ne glede na obstoječo situacijo, ki je omogočila, da pri večini prebivalstva zopet ali še zmeraj prevladujejo eksistenčne potrebe in ne eksistencialne, se je treba vprašati, ali so predpostavke, na katerih sloni akcijski model samoupravljanja, tudi vedno, za vsakega in povsod veljavne? Gre za naslednje – deloma eksplicirane in deloma implicirane – domneve: prvič, sleherni občan ima dovolj znanja oziroma je dovolj izobražen, da zmore smiselno participirati v procesih

samoupravnega odločanja; drugič, sleherni občan je lahko adekvatno informiran (poleg dostopnosti informacij je stopnja informiranosti povezana z razumevanjem sporočila tj. izobrazbo), da ve, o čem je treba povedati svoje; tretjič, sleherni občan ima na voljo dovolj časa, da se utegne udeleževati sej samoupravnih organov ali/in sestankov političnih organizacij; in četrtič, sleherni občan je kljub vsemu dovolj motiviran, da želi aktivno participirati v političnem in samoupravnem življenju. Ali drugače in strnjeno, sleherni odrasli občan (ne glede na spol, starost, izobrazbo, delovni položaj, formalno politično opredelitev ali specifične interese) je sposoben in voljan se vselej in povsod odgovorno udeleževati procesov samoupravnega odločanja in celo kontrolirati izvajanje teh odločitev.

Preverjanje tako zastavljenih »delovnih« izhodišč pa lahko omogočijo le empirično zbrani podatki, pa čeprav je že na prvi pogled razvidno, da jih ne gre posvojiti brez resnih pridržkov. Konec koncev živimo v drugi polovici XX. stoletja in ne v staroatenski polis, ko ni baje polnopravni državljan počenjal drugega kot se ves dan potikal po agori in »samoupravljal«.

Raziskave VREDNOTE SLOVENCEV je izvedel ISU (Institut za sociologijo pri Univerzi E.K.) na reprezentativnem vzorcu (N = 2010) odraslih Slovencev. Podatki, ki veljajo tedaj za Slovenijo, so bili zbrani leta 1976. Izsledki, s katerimi sem poskušal osvetliti zgoraj navedene predpostavke, so plod preliminarne analize, ki je nismo nikoli do kraja izpeljali, saj je služila le pisanju na začetku citiranega referata. Zato jih je treba brati cum grano salis oziroma treba bi jih bilo, če smo strogi, tudi na že zbranem materialu še bolj rigorozno preveriti. Kakorkoli, ker nas je zanimala predvsem aktivna participacija, smo relevantno vprašanje takole zastavili: »PO VAŠIH ODGOVORIH SODEČ NIMATE NOBENE SAMOUPRAVNE ALI DRUŽBENOPOLITIČNE FUNKCIJE. PA BI BILI PRAVLJENI PREVZETI KAKŠNO?«. Modalitete: a) imam funkcijo; b) funkcijo bi sprejel brez pogojev; c) funkcijo bi sprejel samo z določenimi pogoji; d) ne želim sprejeti nobene funkcije; in e) ne vem; smo strnili v tri kategorije respondentov. Glede na to, da je bil odstotek odgovorov »funkcijo bi sprejel samo z določenimi pogoji« in »ne vem« izredno nizek (4 % oziroma 3 %) in da pomenita oba odgovora hkrati način, kako se vljudno izogniti neprijetnemu vprašanju, je tretja kategorija zajela odgovore respondentov, ki so se odločili za modalitete c, d in e, tj. negativne odgovore. Druga kategorija je zajela modaliteto b, tj. pozitivne odgovore, medtem ko smo uvrstili v prvo kategorijo vse, ki so že imeli funkcijo, tj. modaliteto a. K vprašanju, ki smo ga očitno zaostriili – ne gre le za pasivno članstvo, marveč za aktivno zavzemanje – pa je treba resnici na ljubo vseeno pripomniti, da je postavilo respondenta v hipotetično situacijo: morda mu ne bodo funkcije nikdar ponudili, morda bo funkcija, ki bi mu jo eventualno ponudili, neprivlačna, in morda bi funkcijo, ki bi mu jo dejansko ponudili in ki bi bila zanj tudi privlačna, iz teh ali onih razlogov vseeno odklonil. Ne vemo skratka, kako bi se respondent vedel v realni situaciji, poleg tega pa iz vprašanja ni bilo razvidno, za kakšno funkcijo je sploh šlo, saj je na dlani, da niso funkcije enakovredne nasploh. In še naslednji caveat, ki ga je treba upoštevati, kadar gre za mnenjske raziskave: reliabilnost in s tem validnost podatkov je relativno nizka. Mnenje ali stališče, ki ga zastopamo danes, ni nujno enako jutrišnjemu. Vmes se lahko marsikaj naplete.

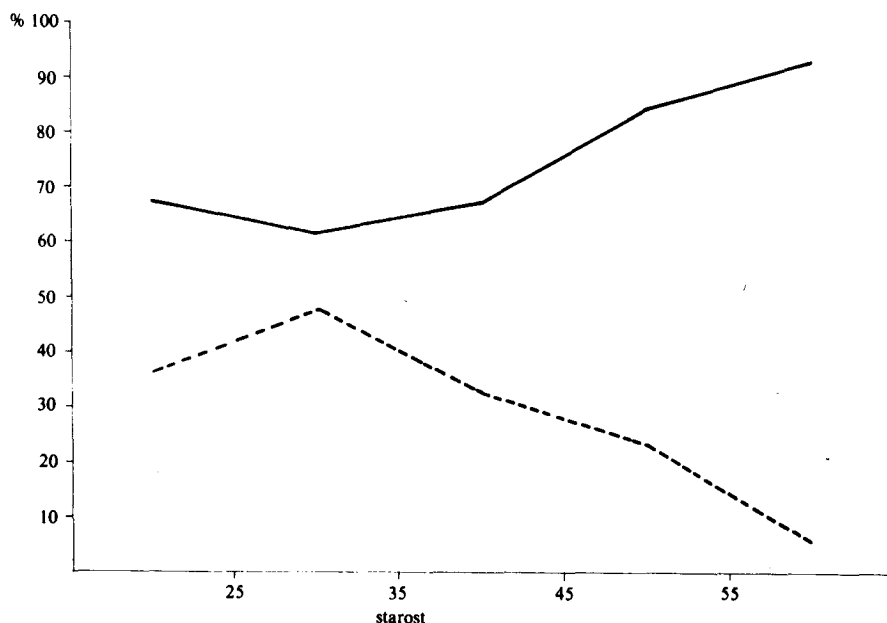
Kot neodvisne variable smo izbrali spol, starost, izobrazbo, okupacijsko kvalifikacijo, članstvo v političnih organizacijah (ZK, SZDL, ZSS, ZMS in ZBS) in odnos do egalitarizma. Na žalost nam ni uspelo vpeljati še intervenirajoče variable »interesi« tj. variable, ki bi bila v tem kontekstu še posebej zanimiva, saj vemo, da so prav interesi, ki so zunaj javnega oziroma političnega področja, dejavniki, ki zmorejo spraviti tudi občnana, ki želi aktivno participirati v političnem dogajanju, v hud precep. Če drugega ne, mora postati vsaj selektiven. Participiral bo le v procesih, ki so zanj vitalnega pomena.

III.

Totalna distribucija odgovorov je pokazala, da je imelo že takrat 14 % odraslih Slovencev – danes je ta odstotek zagotovo višji – funkcije v različnih samoupravnih organih ali/in političnih organizacijah. In potem, med ženskami, ki so v vzorcu prevladovale (54 %), je bilo samo 18 % respondentov, ki so imeli ali bi bili pripravljeni brez pogojev prevzeti funkcije, medtem ko je bilo med moškimi takšnih kar 33 %. Podatek, ki je trivialen. Veen pa ga je moč le delno obrazložiti s kulturno-historičnim okvirom ali z inercijo tradicije, ki je ženske samoumevno odrivala na margine javnega življenja. Delno gre pojav pripisati tudi dejstvu, da jemlje aktivna politična involviranost in še posebej delo v samoupravnih organih ogromno časa, kar pomeni, da prav ženska, zlasti poročena ali samohranilka, ki še zmeraj nosi na svojih ramenih glavni bremena gospodinjstva, nima časa, da bi aktivno sodelovala v političnih akcijah ali v samoupravnih procesih odločanja.

IV.

Veliko bolj zanimiv pa je spodnji diagram – zaradi boljše preglednosti smo se izognili numerični tabeli – ki prikazuje odnos med starostjo in pripravljenostjo sprejeti funkcije v samoupravnih organih ali/in političnih organizacijah. Zgornja krivulja kaže odgovore respondentov z negativnimi odgovori (funkcije odklanjajo, funkcije sprejmejo samo s pogoji, ne morejo se odločiti), spodnja črtkasta pa odgovore respondentov s pozitivnimi odgovori (funkcije že imajo, funkcije so pripravljene prevzeti brez pogojev).

Najbolj politično aktivni del populacije – spodnja krivulja – je nedvomno najti v starostnem razredu 25 do 35 let oziroma med občani, ki so stari okoli 30 let. Po teh letih starosti pa participativna zagnanost neverjetno hitro plahni – primerjava obeh krivulj – in to tako v smislu »imeti« kot »želeti«. Vseeno pa obstaja med »tridesetletniki (25–35 let) in »dvajsetletniki« (-25 let) pomembna razlika. Medtem ko je med »tridesetletniki« kar 35 % funkcionarjev, kar bi bilo moč še nekako razumeti, jih je med »dvajsetletniki« samo 12 %. Toda med »dvajsetletniki«, za

katere je hkrati značilen relativno visok odstotek negativnih odgovorov (67 %), se tudi nahaja največ aspirantov (22 %). Med »tridesetletniki«, ki so najbolj aktivni, pa je teh le 14 %. Ali drugače rečeno, mladi so očitno najbolj razklana skupina. Na eni strani izredno nizek odstotek funkcionarjev (samo v najvišjem starostnem razredu jih je manj), tudi najvišji odstotek aspirantov in na drugi relativno visok odstotek odklonilnih odgovorov, ki so sicer značilni za starostne razrede nad 35 let.

Po sebi se zastavlja vprašanje, zakaj začne pri nas tako kmalu in pospešeno pešati zanimanje za aktivno politično življenje? Za kakšno zvrst apatije gre in kje je iskati vzroke? Kakšni so inhibitorji in kakšni bi naj bili motivatorji? Ker odgovorov ni mogoče izveliči iz obstoječih tabel oziroma diagramov, nam preostanejo le hipoteze, ki bi jih veljalo v prihodnjih raziskavah ali analizah temeljito preveriti, saj nam ponujajo ključ izhoda iz obstoječe situacije, ki jo najbolj usodno označujeta prav ravnodušnost ali celo malodušnost občanov. Pri iskanju odgovorov ali postavljanju hipotez pa kaže razmišljati v več smereh, saj bi bilo nekorektno domnevati, da obstaja le ena, ki šteje.

Najprej gre omeniti deziluzioniranost. Podatki postavljajo na prvi pogled na laž dokaj razširjeno mnenje, da usmerja deželo gerontokracija, tj. generacija, ki se je formirala v NOB ali v revolucionarnem gibanju. Vendar vprašanje ni, katera demografska kohorta ima večino funkcij v svojih rokah, temveč kdo ima katere funkcije oziroma kdo zaseda funkcije, ki imajo resnično težo, kdo z eno besedo odloči. Ker so ti ključni položaji še vedno privilegij revolucionarne elite, je tudi razumljivo, da je generaciji, ki bi jo rada že tukaj in zdaj nasledila, kaj lahko prepoznati zadnji še dosegljivi klin politične promocijske lestvice. Zato se že sami možnost nadaljnega vzpenjanja odpove. Drugi razlog verjetno izvira iz spoznanja, da držijo rekla: »kaj bi, saj je tako ali drugače bilo že vse odločeno« ali »mi odločamo, 'oni' odločijo«, se pravi ravnodušnost ali malodušnost, ki izhaja iz občutka nesmisla ali/in nemoči. Občutek nemoči ali/in nesmisla početja pa zamaje tudi občane, ki so manj ambiciozni in ki bi bili morda pripravljeni prevzeti funkcije, če bi jim ne bila omajana vera v srž sistema, v samoupravljanje. Izrečeno domnevo posredno podpira trend podatkov SJM za leta 1978, 1980 in 1982, ki zadevajo ocene anketirancev o demokratičnosti odločanja in o pomenu samoupravljanja. Trend je povsem razvidno regresiven, kar nakazujejo odgovori modalitete »danes je bolj«. Demokratičnost odločanja: 1978 – 72 %, 1980 – 61 %, 1982 – 37 %; in pomen samoupravljanja: 1978 – 80 %, 1980 – 71 %, 1982 – 38 %.

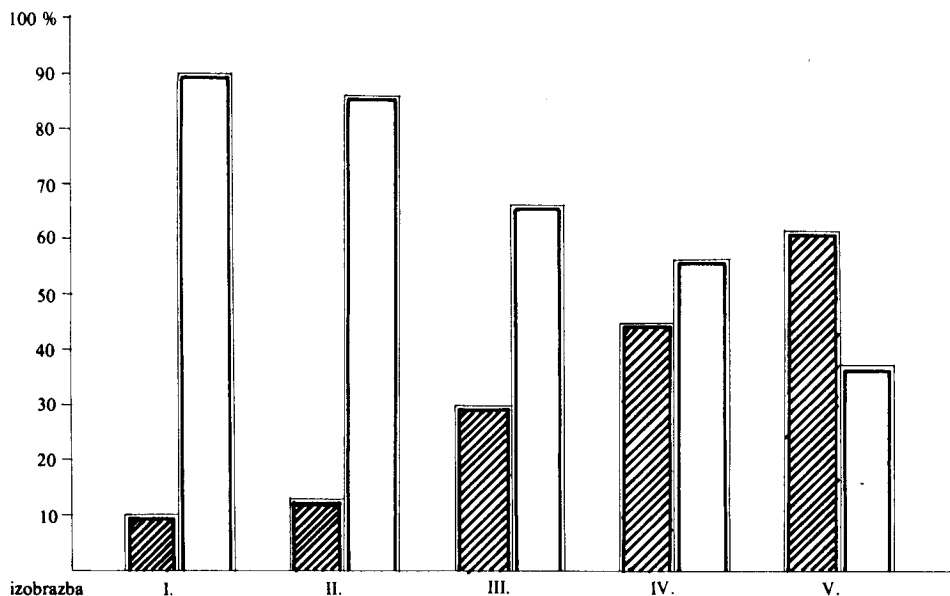
Naslednji razlog je dosti bolj banalen, saj zadeva občane, ki so na nek način oportunisti. Mlad človek, ki si šele ustvarja položaj z višjimi dohodki in še posebej lastno streho nad glavo, si pač želi zagotoviti čimprej oboje. In ker je oboje, tj. položaj z višjimi dohodki in denimo stanovanje, povezano s tim. moralno-političnimi kvalifikacijami, ki jih je najbolje dokazati z opravljanjem samoupravnih in/ali političnih funkcij, je logično, da se najprej požene v to smer. Na njej vztraja pač toliko časa, dokler ne doseže zaželenega, nakar se dostojanstveno umakne. V to kategorijo sodijo tudi občani, ki so v svojih tridesetih letih ugotovili, da je dosti bolj lukrativno umakniti se v »sivo ekonomijo« ali v »mezno miselnost«, ki se takoj obrestujeta, pa naj gre za gradnjo lastne hiše ali za amelioracijo življenjske ravni družine. Gre preprosto za čas, ki bi ga drugače pobrale funkcije oziroma delo v samoupravnih organih ali/in političnih organizacijah. Primerov, ki hipotezo sicer nesistematično potrjujejo, srečamo v vsakdanjem življenju toliko, da bi je ne bilo težko tudi »znanstveno« podpreti.

Zares zamisliti pa se je treba nad generacijo, ki se je rodila v petdesetih letih, tj. po spočetju samoupravljanja, in ki bo dokončno nasledila staro gardo. Zelo malo vemo, kaj se dejansko plete v njenih glavah. Ali ima enako ali podobno predstavo o svetu, ki ga živimo ali želimo živeti, kot jo je imela predvojnina in med-

vojna generacija, ali pa ima v mislih nekaj popolnoma drugega, nekaj, o čemur se omenjenima generacijam niti sanjalo ni? Navsezadnje je to generacija, ki se je socializirala v samoupravno organizirani družbi in formirala v krilu industrijske civilizacije. Vprašanje zadeva potemtakem prirodo »generacijske pregrade«. Kolikor gre za jez na ravni ocene obstoječih razmer, potreb in hotenj, aspiracij in anticipacij, je na dlani, da ji z veljavnimi pristopi vrednotenja in prepričevanja ne bomo zmogli do živega, da bomo namesto dialogu priče duologu. Zato je skoraj imperativno, da sistematično raziščemo – če želimo zvedeti, kaj se v resnici dogaja, in ne, kaj želimo, da bi se dogajalo – njen stil življenja, tj. njene eksistenčne in eksistencialne potrebe ter hotenja, ki so se oblikovali v drugačnih pogojih, in njene želje in pričakovanja, ki že odslikavajo svet poindustrijske družbe. Družbe, ki šele prihaja in ki je hkrati že tu.

V.

Vpliv formalne izobrazbe na aktivno politično udejstvovanje je razviden iz spodnjega histograma. Nečrtkani stolpiči ponazarjajo negativne odgovore ali stališča respondentov, ki odklanjajo funkcije oziroma ki bi jih bili pripravljene sprejeti samo z določenimi pogoji ali ki se niso mogli odločiti, medtem ko kažejo črtkani stolpiči pozitivne odgovore ali odgovore respondentov, ki že imajo funkcije ali ki bi bili voljni sprejeti funkcije. Izobrazbene stopnje so: I – brez ali nedokončana osnovna šola; II – dokončana osnovna šola; III – nedokončana srednja šola; IV – dokončana srednja šola; V – višja in visoka šola.

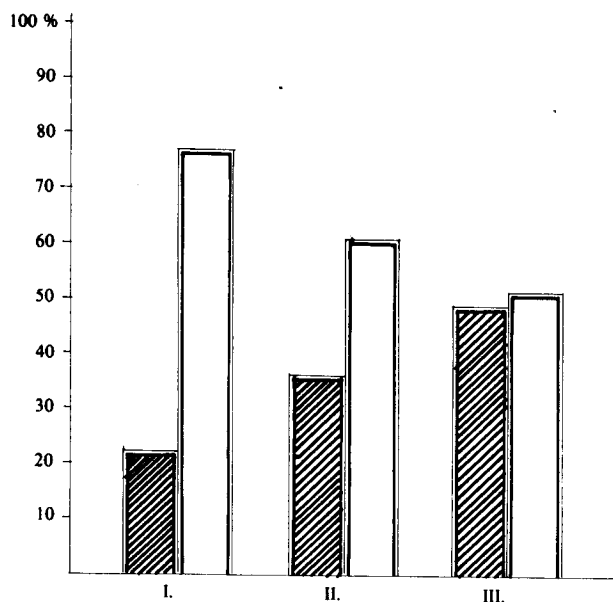

Zveza med formalno izobrazbo in hotenjem aktivno politično participirati je povsem jasna: višja kot je izobrazba, močnejša je želja in vice versa, skratka, občani z najnižjo izobrazbo – in teh je večina – odklanjajo participacijo, medtem ko si jo bolj izobraženi želijo. Pojav, ki so ga zabeležili tudi na tujem tj. na Zahodu, in zategadelj ni naša posebnost. Posebnost je le toliko, kolikor se nizka izobrazba tesno veže s pojmom tim. neposrednega proizvajalca oziroma delavskega razreda, ki bi naj bil temeljni nosilec samoupravnega odločanja.

Ugotovitev dodatno potrjujeta sledeča histograma. Prvi zadeva neposredne proizvajalce, tj. I – Nk, II – KV in III – VK delavce, drugi pa uslužbence z nižjo,

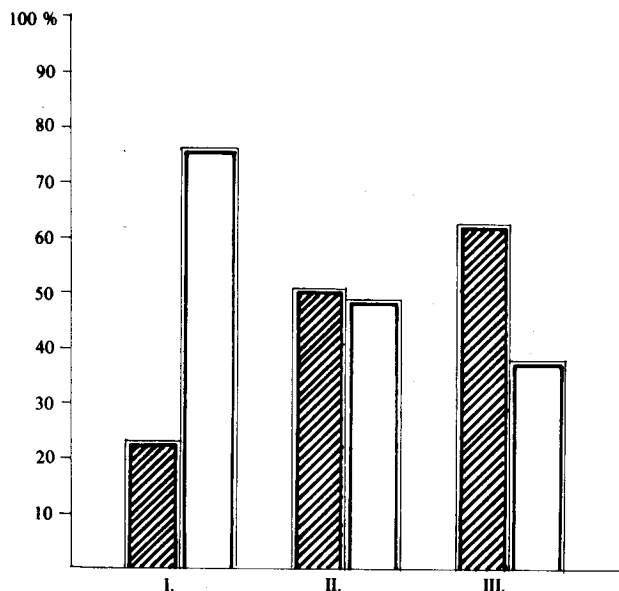

srednjo in višjo ter visoko izobrazbo. (Pomen stolpičev je isti kot v prejšnjem diagramu).

Nižja kot je kvalifikacija, odklonilnejše je stališče do funkcij, in obratno, višja kot je kvalifikacija, pozitivnejše je stališče. Vendar je tudi med VK delavci samo polovica, ki ima pozitiven odnos do aktivne politične angažiranosti.

Med uslužbenci je omenjena tendenca še močnejše izražena: Z višjo in visoko formalno izobrazbo je kar dve tretjini članov in funkcionarjev ali aspirantov, medtem ko je med uslužbenci s srednjo izobrazbo takšnih le polovica, med uslužbenci z nizko pa samo slaba četrtina. Toda hkrati je najti med uslužbenci s srednjo izobrazbo največ aspirantov. Funkcija kot sredstvo napredovanja je za njih očitno zelo pomembna. (Kdo je delavec in kdo uslužbenec smo pustili odločiti respondente, ki se očitno klasificirajo na utečeni način). Pomen stolpičev je isti kot v prejšnjih histogramih, s tem da pomeni I – uslužbence z nižjo izobrazbo ali brez; II – uslužbence s srednjo izobrazbo; in III – uslužbence z višjo in visoko izobrazbo).

Če smo pri interpretaciji zvez med spolom oziroma starostjo in aktivno politično in/ali samoupravno participacijo izpostavili poleg izgube iluzij čas ali, bolj natančno, pomanjkanje časa za smiselno delo v političnih organizacijah in/ali samoupravnih organih, smemo pri zvezi med izobrazbo in aktivno participacijo najprej izpostaviti znanje, ki je po sebi tesno povezano z adekvatno informiranostjo, saj je oboje sine qua non za učinkovito oziroma uspešno sodelovanje v političnem ali samoupravnem dogajanju. Zategadelj je skoraj samoumevno, da sleherni količkaj samokritični občan slej kot prej spozna, kdaj, kje in zakaj mu zmanjka sape in – modro resignira. Umakne se v »mezodno miselnost« ali v »splendid isolation« privatnega, se pravi, zavzeto sodeluje le še pri razreševanju vprašanj, ki so zanj razumljiva, pa čeprav so morda povsem marginalnega pomena, ali če so posredi zapleti, ki neposredno ogražajo njegove osebne interese. Ponavadi so to dohodek ali pa razmere, ki na ta ali oni način neugodno vplivajo bodisi na delo na njegovem delovnem mestu bodisi na medosebne odnose v njegovem podjetju ali soseski (krajevni skupnosti). Vse ostalo pušča v nemar, skratka, daje »cesarju samo kar je cesarjevega« in »bogu – v tem primeru je Bog on sam – kar je božjega«.

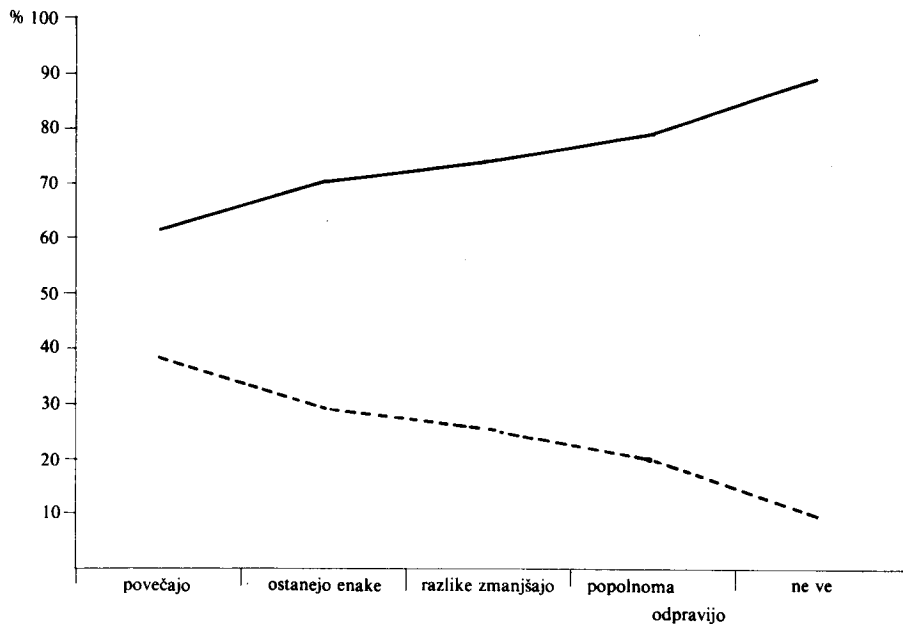
Obupno nizka raven znanja in informiranosti v naših delovnih organizacijah so že pred dvema desetletjima razkrile zadevne sociološke raziskave. In ni razloga domnevati, da se je situacija od takrat obrnila na bolje. Raje nasprotno, najbrž je še huje. K temu nedvomno prispeva svoje tudi vedno bolj zapleteni politični žargon, ki ni samo redundanten in že zaradi tega ohlapen, marveč za dodatek še nabit z neologizmi, eufemizmi in pleonazmi, skratka jezik, ki postaja nerazumljiv celo tistim, ki ga uporabljajo, ki ne odpira pač pa blokira komunikacijo. Manko znanja in adekvatne informiranosti pa hkrati vzbuja bojazen pri prizadetih, da bi se osmešili. Zato se ni čuditi, da se jim zdi najbolj higienično – molčati. Slednje potrjujejo tudi izsledki raziskav, ki so se lotile razkrivanja zvez med znanjem, informiranostjo in aktivno participacijo. Del vzrokov bojazni pa velja pripisati še nacionalnemu karakterju, ki se je oblikoval v politično kaj klavnih zgodovinskih izkušnjah.

Toda kako obrazložiti, da ne raste vzporedno z nivoji formalne izobrazbe samo odstotek občanov s funkcijami, temveč tudi odstotek aspirantov? Najprej sta seveda pri roki vsakdanja izkušnja, da nihče – če govorimo ilustrativno – ne ponuja pomembnejše funkcije čistilki, medtem ko se je delovnemu človeku z ustreznejšimi kvalifikacijami takšnim izkušnjavam, zlasti če želi sebi dobro, le težko izogniti, in nato domneva, da v primeri z elementarno izobraženimi občani pač bolje izobraženi hitreje dogleddajo notranjo logiko zadeve, o kateri bi bilo treba razpravljati in odločati, in se zaradi tega niso in ne bodo plašili odgovornosti, ki jih ali bi jih naj nalagale funkcije. Vendar pa je treba, če smo pošteni, priznati, da je bila od nekdaj značilnost našega političnega sistema prav odsotnost logike, ki je lastna narodi problema v razpravi. Toda zdaj smo prignali zadevo do absurda, saj smo postali svetovni rekorderju v produkciji zakonov, predpisov in tolmačenj, ki so si tako protislovni, da jih niti pravniki, ki se razumejo kot se spodobi na *lex scripta* in *lex non scripta*, ne zmorejo več doumeti, kaj šele laiki. Torej je očitno, da je posredi še nekaj drugega, da z domnevo, da je izobrazba osnovni razlog zagnanosti sprejemati članstva ali/in funkcije zaradi intrinzenčne pomembnosti članstev ali/in funkcij, ne bomo prišli pojavu do kraja. Sprejeti bo treba še naslednjo in morda celo bolj sprejemljivo hipotezo: to, kar res tehta, ni funkcija kot cilj po sebi, marveč članstvo ali/in funkcije kot sredstvo za sebe, kot pot do cilja, ki nima s funkcijo po sebi nobene zveze. Posledic ni težko anticipirati. Za članstvo in/ali funkcije, ki so hkrati bližnjice do drugih vodilnih položajev, se predvsem potegujejo občani, za katere pomeni promocija v hierarhiji družbene moči več kot strokovna doslednost, ali občani, ki menijo, da bodo zmogli svojo strokovno kompetentnost najboljše uveljaviti, če bodo sedeli blizu ali celo v samih centrih ob-

lasti in nazadnje občani, ki se kljub svoji izobrazbi ne čutijo dovolj strokovno kompetentne ali ki nimajo ustrezne izobrazbe. V prid slednjega govori podatek, da je relativno največ aspirantov med uslužbenci (!) s srednjo izobrazbo. Zato je tudi razumljivo, da postanejo vse tri kategorije apatične, brž ko ugotovijo, da so se motile, ali cinične, brž ko spoznajo, da so osebno integriteto zaigrale za cenečnost oblasti.

VI.

Da gre za posebno zvrst ljudi, pričajo odgovori na vprašanje: »ALI SE NAJ RAZLIKE MED OSEBNIMI DOHODKI ZAPOSLENIH ZVIŠAJO, OSTANEJO ISTE, ZMANJŠAJO ALI SPLOH ODPRAVIJO?«. Razlike nazorno prikazuje spodnji diagram. Zgornja krivulja prikazuje odgovore respondentov, ki funkcije odklanjajo, spodnja črtkasta pa odgovore respondentov, ki funkcije imajo ali so jih pripravljene sprejeti brez pogojev. Slednjih je največ med člani ZKS (62 %).

Že na prvi pogled je jasno, da je med nasprotniki uravnilovke največ respondentov, ki imajo pozitiven odnos do aktivne politične involviranosti, in obratno, da je med pristaši uravnilovke največ respondentov, ki imajo negativen odnos, se pravi, ki nimajo in ne želijo samoupravnih ali/in političnih funkcij. Kako bi bilo to možno in v luči že poprej povedanega najbolj smiselno interpretirati? Rečeno je bilo, da so bili med respondenti z negativnim odnosom do aktivnega političnega in/ali samoupravnega dela v večini ženske in občani v zrelih letih ter z nizko formalno izobrazbo, se pravi respondenti, ki so se dirki za položaje vnaprej odpovedali ali ki so se dirke naveličali. Na drugi strani ograje pa so seveda respondenti, ki se jim zdi, da bodo dirko dobili in deloma tudi ti, ki se jim zaradi teh ali onih razlogov še ne da iz dirke izstopiti. S tem je vsaj okvirno sklenjen opis občanov, ki so za ali proti političnemu angažmanu.

Morda še to, ko je že padla beseda »uravnilovka«. Iz izkušenj vemo, da se tendence k uravnilovki pospešeno krepijo prav v obdobju, ko se začnajo osebni ali družinski dohodki približevati življenjskemu minimumu, ki je po definiciji relativen, razen kadar doseže svoj absolutni spodnji prag, ko je v vprašanju golo fizično preživetje. Relativnost življenjskega minimuma je poudarjena zaradi tega,

ker je treba upoštevati – kot je že bilo omenjeno – da potrebe, želje in pričakovanja variirajo tako na osebni kot na slojni in societalni ravni v poenostavljenem smislu: kar je premalo za tega, je preveč za onega; kar je pomembno za to socialno strato, je nepomembno za ono; in kar je relevantno za to družbo, je irelevantno za druge. Konsekventno obstajajo tudi različni motivatorji, kar motivira tega občana, demotivira onega itn. Pravila, ki jih poznajo vsi, ki so se na kakršenkoli način resno ukvarjali z vprašanji motivacije. V kontekstu pričujočega spisa pa velja poudariti naslednje: s precejšnjo verjetnostjo smemo postaviti, da bo z nadaljnjim padanjem življenjske ravni upadal tudi interes za aktivno politično življenje, kar pomeni, da bo še naprej naraščalo število beguncev v oaze »mezodne miselnosti« in »privatizacij«.

VII.

V sklepnem poglavju je treba še enkrat podčrtati, da smo z razpravo ostali v glavnem na ravni hipotez, ki bi jih bilo treba v nadaljevanju lege artis ponovno preveriti, in deskripcije, oziroma da smo se iz objektivnih razlogov izognili eksplanacije, ki zahteva drugačen in predvsem bolj rigorozen pristop. Vseeno pa menim, da je spis kljub eksplisitivnemu »caveat« relevanten v smislu, da se dotika problematike, ki postaja pri nas vedno bolj pereča, saj gre za apatijo ali beg občanov iz sfere aktivne politične-samoupravne involviranosti na otok, ki bi ga bilo moč adekvatno opisati s stavkom: modro živeti pomeni živeti zunaj sistema, pa čeprav ne vemo, kam to vodi. Vemo le, da se to plača!

Razlogov takšnega ravnanja je več. Najprej gre izpostaviti, da je objektivno gledano nemogoče participirati povsod oziroma na vseh področjih, tj. v podjetju in na terenu. Ljudje živimo navsezadnje tudi svoje privatno življenje in imamo svoje specifične interese, ki niso zmeraj politični. Slednje pa pomeni, da moramo biti nolens-volens selektivni in da nas konsekventno ne gre siliti, da bi bili kar naprej in povsod enako politično-samoupravno involvirani, in hkrati, če že želimo biti involvirani, nas ne pritegujejo vsi problemi, ki se postavljajo, z enako intenziteto. Posredi je torej čas, ki nam je na voljo in do katerega imamo svojo diskrecijsko pravico. Naslednji razlog je umik v »mezodno miselnost« ali beg, ki že dobiva obseg eksodusa, v »sivo ekonomijo«, ki je pri nas še vse premalo raziskana. Pomen »sive ekonomije« ne potrebuje posebnega komentarja, višina povprečnih osebnih dohodkov govori zase. Prav tako ni treba posebej poudarjati, da prihaja čas, ki ga terja delo v »sivi ekonomiji«, v navzkrižje s časom, ki ga zahteva delo v politično-samoupravnem dogajanju.

Toda veliko bolj so pomembni ostali momenti. Najprej gre omeniti, da postaja vse bolj očitno, da se akcijski interval samoupravnega odločanja kontinuirano oži, da se je odločanje v obdobju zadnjih let dejansko zreduciralo na razpravljanje o marginalnih ali celo trivialnih zadevah. Dogledati to dejstvo ni posebej težko, toda brž ko ga dogledamo, je tudi razumljivo, da se pasiviziramo. Ke temu pripomore tudi zapletenost sistema, ki je vedno bolj netransparenten in hkrati neučinkovit. In nazadnje, srž vsega pa je zajeta v govoricah, ki postajajo vse bolj truismi: »mi odločamo, 'oni' pa odločijo« ali »kaj bi se izpostavljali, saj je bilo tako ali tako že vse odločeno«, skratka vse bolj razširjeni občutki nemoči in nesmisla, ki se v različnih družbenih stratah uveljavljajo z različno intenziteto. Na ta način in zaradi tega denimo pri ženskah, na oni način in zaradi onega pri generaciji starejših, pri generaciji srednjih let in pri generaciji mladih, na ta način pri občanih z nižjo izobrazbo in na ta način ter zaradi tega pri občanih z višjo in visoko izobrazbo. Potrebna pa bi bila vsekakor temeljita analiza delovanja političnega sistema, preden bi zmogli natančneje in pošteno analizirati pojav apatije kot temeljne značilnosti našega časa, kot posledico ali vzrok dezintegrativnih procesov, ki smo jim priča na vsakem koraku.